

LIETUVIŲ KALBOS GRAMATINĖ SANDARA
LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA

LIETUVIŲ KALBOS DALYVIŲ KONSTRUKCIJOS SU
JUNGIAMAISSIAIS ŽODŽIAIS

V. AMBRASAS

§ 1. Sudėtinga dabartinės lietuvių kalbos dalyvių sintaksinė sistema formavosi bei rutuliojosi per daugelį amžių, ir tik pačias paskutinišias to proceso grandis tegalime ižvelgti, remdamiesi palyginti trumpu rašytinės tradicijos laikotarpiu. Tačiau dėl kalbos sintaksinės sandaros raidos netolygumo ir dabartinėje kalboje randame nemaža dalyvinių konstrukcijų, paveldėtų iš žilos senovės. Tokios konstrukcijos dabar dažniausiai užima izoliuotą padėtį, nepritapdomos prie pagrindinių vartosenos tipų, o dažnai netgi yra virtusios tam tikrais sustabarėjusiais frazeologizmais. Šios ypatybės padeda išskirti sintaksinius archaizmus, o paskui, nustatius jų tarpusavio ryšius, rekonstruoti senesnius dalyvių vartosenos tipus bei polinkius.

Šiame straipsnyje norima aptarti vieną iš tokų reiškinių, užimančių gana ypatingą vietą lietuvių kalbos dalyvių sintaksinėje sistemoje, būtent — tam tikras dalyvių konstrukcijas su jungiamaisiais žodžiais. Šiuo pavadinimu čia žymime tokias konstrukcijas, kuriose prieš dalyvį eina daileytės, jungtukai, prieveiksmiai ir kiti jungiamieji žodžiai, kurie sieja dalyvį (vieną ar išplėstą priklausomais žodžiais) su asmenuojamąja veiksmožodžio forma (rečiau — su kitu dalyviu, pudsalyviu). I konstrukcijų su jungiamaisiais žodžiais reikšmę dalyvių sistemos raidai nušvesti pirmasis atkreipė dėmesį A. Potebnia, kuris, nagrinėdamas atitinkamus slavų kalbų pasakymus, suminėjo nemaža lietuvišką pavyzdžių ir parodė jų ryšį su netiesioginės nuosakos formomis einančiais dalyviais¹. Specialiai tokios lietuvių kalbos konstrukcijos dar nebuvo tyrinėtos. Kai kurie jų vartosenos atvejai, dabartinėje kalboje pasitaikantys retai arba tik tam tikruose leksiškai ribotuose posakiuose, daug plačiau yra paliudyti senuosiuose kalbos paminkluose. Todėl, aptariant šias konstrukcijas, greta dabartinės

¹ Žr. A. A. Потебня, Из записок по русской грамматике, I—II, М., 1958, 222—228.

literatūrinės kalbos bei tarmių faktų pateikiama duomenų iš XVI—XVII a. rašty².

§ 2. Dalyvių konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais nėra vienodos. Vienose iš jų dalelytės, prieveiksmiai ar jungtukai, eidami prieš dalyvį (vieną ar su priklausomais žodžiais), tik patikslina ar modifikuoja jo aplinkybinę reikšmę, nekeisdami sintaksinių santykijų su kitais žodžiais. Tokios atvejais vartojami būtojo kartinio laiko veikiamieji ir esamojo bei būtojo kartinio laiko neveikiamieji dalyviai. Tarnybinių žodžių teikiami aplinkybinės reikšmės atspalviai esti įvairūs.

Dalyvio ar dalyvinės žodžių grupės laiko reikšmė dažnai patikslina ma, aiškiau apibrėžiama dalelytėmis *dar*, *prieš*, *tik*, *vos*, *vos tik* ir *pan*.

Dar kregždės n e p a m a t e s , vyžas balon sumetė . PP 322. P r i e š m u š a m a s r é k , tai ném uš . JablRR 479. T i k į v a ž i a v e į kaimą , jie sutiko geltoną bričkelę . Myk-PutR VI 117. Čia vél , v o s s u g r i ž ė s nuo svetimųjų arklių , kumeliukas įsinarpilioja į tinklą . CvR II 63. Ignatas sanctūrai pasako žodį kitą , o Deksnys , v o s t i k p a l i e s t a s , prakiūra . Gud-GuzKIT 302.

Nuolaidos reikšmė dažnai išryškinama prieš dalyvį einančiais jungiamaisiais žodžiais *ir*, *kad ir*, *nors*, *nors ir* ir *pan*.

Giniotis i r n e r a g i n a m a s p i r m u t i n i s pašoko plėsti stogo , LzPR II 110. Buvo ir tokiu , kurie i r n e k v i e s t i ketino užsukti pas Jokūbus lyg su kokiu reikalui . Myk-PutS 94. Tai ir plūdo žmonelai į piliakalnį , k a d i r kuokas nameliuos už durų p a l i k ė . VaižgP III 115. Po valandėlės Anatolis jau buvo ant kūgio viršaus , n o r s i r g r a s o m a s šakēmis , s t u m i a m a s a t g a l . CvR III 35. Nors i r a p d a l i n t i pašaru , tačiau né vienas (gyvulys) neédé . CvR III 131.

Lyginamosios dalelytės *it*, *kaip*, *kaip ir*, *lyg*, *tartum*, *tarsi*, eidamos prieš dalyvį ar dalyvinę žodžių grupę, suteikia lyginimo, netikrumo, abejojimo ir kitas modalines reikšmes.

Piliečiai i t u ž s i s p y r ė laikési arčiau durų . VienR V 171. Vyrai dūrino laukan i t m u s ė k a n d ė . Šv. Puolé čia , puolé ten , i r stovi k a i p akis i š d e g e s . Nč . Ko čia gūžinéji k a i p i r k a p a m e t ē s ? Skp . Tai netikétai , iš kurgi tamsta ? — l y g p r a d ž i u g ė s , l y g n u s i g a n d ē s p r a d é j o n e p a ž i š t a m a s i s , siekdamas bučiuoti rankos . VienR I 146. Trinktelėjės durimis , išspruko Grigas iš pirkios , l y g šimto šunų g e n a m a s . KrėvRg 25. Kuinas taip pat béginéjo kieme , l y g b ičiū s u g e l t a s . CvR VIII 282. Ménulio šešelių visai jau nebematyti ; išblanko dangus , i t p r a s k y d o o r a s , i r , t a r y t u m a t s i s k l e i d ė , p r a d é j o ž m o g u i p a l a n k i a u š n i b ž d é t i medžiai . VienR I 175. Tévas , t a r t u m a t s i m i n ē s k ažkā linksmesnio , p r a d é j o k a l b é t i gyviau . VenclR II 39.

Atitinkamos struktūros konstrukcijose vartojami ir pusdalyviai. Jie priešpastatomi dalyviams laiko bei rūšies kategorijų pagrindu.

² Pavyzdžiai iš XVIII—XX a. raštų, tautosakos rinkinių bei tarmių pateikiama pagal dabartinės literatūrinės kalbos rašybos normas, tačiau originalų skyryba išlaikoma. XVI—XVII a. raštų pavyzdžiai į literatūrinę kalbą netransponuojami, tik vadinamosios „gotiškos“ raidės pakeičiamos dabar vartojamo tipo lotyniškomis.

Apie naujus dalykus, reiškinius, procesus, savokas dažnai sužinome dar neturėdami jų pavadinimų savo kalboje (trš). Kodėl motina Ątmė, prieš šluodama stubą, ją pirma prilaisto šaltu vandeniu? SimonOBT 17. Taip visq dieną ir prasédėjo, nieko nešnekėdamas, vien tik dideli dūmą iš pypkės pūsdama. VaižgR II 173. Ponas daktaras, nors seilę rydama, karštai atsikratė. LzPR II 78. Bijodami lyg piktsašio, nors ir šalindamiesi jo, akyse žmonės ji vadino ponu. CvR III 159. Moteriškė, kačeig' mažą kūdikėlį turėdama, į darbą eit' turėjo. BsMt II 198.

Dalyvių bei pudsalyvių, einančių su minėtais tarnybiniais žodžiais, pozicija asmenuojamos veiksmažodžio formos atžvilgiu gali būti įvairi, tačiau žymiai dažnesni ir vyraujantys yra prepozicijos atvejai.

Cia suminėtose konstrukcijose dalyvių vardininkai savo reikšme ir sintaksiniai santykiai su kitais žodžiais visiškai atitinka atributyvinius-predikatyvinius dalyvius, vartojamus be jungiamųjų žodžių ir sakinyje žyminičius antraelį veiksmą³. Kaip ir pastarieji, jie derinami su sakinio veikniu, o semantiškai siejami su tariniu. Su pudsalyviais jie santykiauja išgi lygiai taip pat, kaip atitinkami dalyviai be jungiamųjų žodžių. Dalelytės, prieveiksmiai bei jungtukai tik modifikuja aplinkybinę dalyvio ar pudsalyvio reikšmę, iš esmės nekeisdami jo funkcijos (plg.: *Ugnis gėsi namą pyksta*. Nj — *Ugnis dega ir ne kurstoma*. Sim). Visa tai rodo, kad čia mes turime įprastinius dalyvių atributyvinės-predikatyvinės vartosenos atvejus. Todėl toliau, kalbant apie kitokios reikšmės dalyvių konstrukcijas su jungiamaisiais žodžiais, nuo šių atvejų atsiribojama.

§ 3. Atskirą grupę sudaro tos konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais, kuriose dalyviai bei pudsalyviai savo reikšme atitinka asmenuojamąsias veiksmažodžių formas, neturėdami netiesioginei nuosakai būdingų modelinių atspalvių. Tokia reikšme dalyviai kartais vartojami su santykinio įvardžio *kas* linksniais, su *kiek*, *kur*, *iki*, *ligi* ir kitais jungiamaisiais žodžiais. Kartais net su tuo pačiu jungiamuoju žodžiu einančių dalyvinių konstrukcijų reikšmės yra skirtinos. Abiejų tipų skirtumas aiškiai išryškėja, palyginus dvejopas konstrukcijas su jungiamuoju žodžiu *kaip*.

a) *Ogi tu ko gi taip greit išleki, kaip salyklą padiegus?* Slm. Guli, *kaip darbymetės darbus užbaigęs*. Rdn.

b) *Jonukas ves, gaus paspirtį, ir galésime gyventi kaip gyvenę.* ŽemR I 66. *Dvaras kaip stovėjęs, taip ir pasilikuo, tik centru vadinosi.* CvR III 112.

Pirmojo tipo (a) konstrukcijose jungiamasis žodis *kaip* rodo dalyvio žymimo veiksmo netikrumą ir gali būti pakeistas dalelytėmis *lyg*, *tartum*, *tarytum* ir pan. Antrojo tipo (b) konstrukcijose toks pakeitimasis negalimas, nes šiuo atveju sugretinami ir lyginami du vienodai realūs veiksmai. Dalyvį čia galima laikyti asmenuojamosios veiksmažodžio formos (sudurtinio

³ Plačiau šiuo klausimu žr. V. Ambras, Lietuvių kalbos dalyvių atributyvinė-predikatyvinė vartosenė, kn.: Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida (LKK VII), Vilnius, 1965, p. 47—49.

arba vientisinio būtojo kartinio laiko) sintaksiniu sinonimu (plg.: *kaip buvo gyvenę* arba *kaip gyveno*; *kaip buvo stovėjės* arba *kaip stovėjo*). Dabar tinių lietuvių kalboje tokios konstrukcijos gana retos, o jų sandara paprastai vienoda: po jungtuko *kaip* pasakomas neišplėstas būtojo kartinio laiko dalyvis tos pačios šaknies, *kaip* ir tariniu einanti asmenuojamoji veiksmažodžio forma.

Bernas nepasijudino ir stovėjo, kai p stovėjės. KrėvRg 42. *Bet pragyveno Baltaragio tėvų tėvai, ežeras visą laiką skalavo pakrantę, o malūnas vis stovėjo, kai p stovėjės, ant pakriūtės.* BorBM 3. *Kas buvo kvailys, paskubėjo, parsidavė, o kas neišsigando, gyvena kai p gyvenės.* AvyžKK 23. *Žiogas pelėdos neklausė, čirškė kai p čirškės.* P 43. *Na na, nusiramink, mano maželėle!.. parvažiuosiu, busime kai p buvę.* ŽemR I 293. *Ryt mano kišenius vėl bus tuščias, kai p buvęs.* KrėvLŽ 245. *Nu, ką dabar darysi!* Būk, *kai p buvus, rytoj pamatysime.* LTRn 300. *Tos patės pilės buvo kai p buvusės.* DaukB 196.

Cia priklauso ir apstabarėjusios konstrukcijos, kuriose *kaip* su veiksmažodžio *būti* dalyviu eina sakinyje be asmenuojamosios veiksmažodžio formos.

Dabar jauniausia duktė bus mano, kūgiai kai p buvę. Jrk 133. *Nustebės (kupriukas) apsigrabaliojo, o kupros — kai p nebuvę.* CvR V 110. *Duonos kai p nebuvę* (greitai suvalgė). Vkš.

Konstrukcijos, kuriose dalyvis yra kitos šaknies, negu asmenuojamoji veiksmažodžio forma, retenišės. Tačiau jos irgi vartojamos lietuvių kalboje jau nuo seniausių rašto paminklų, plg.: *Izmintigieii iop ne sugrižo kai p ketinę.* DP 419 (*ne wrocili wedle obietnice W*).

Pagrečiui su konstrukcijomis, i kurių sudėtį jeina būtojo kartinio laiko dalyviai, vartojamos atitinkamos konstrukcijos su pusbalyviais, kurie čia savo reikšme taip pat yra artimi veiksmažodžių asmenuojamosioms formoms, būtent — esamojo laiko veiksmažodžiams.

Visi žino, kad aš taisau kai p įmanydamas jiems geriau trobesius. ŽemR II 35. *Ponaičiai pradėjo užti, šokti, linksmintis, kai p įmanydamai, ir taip tėsesi lig gaidžių.* S I 171. *Net vaikai, apleidę papečki, skverbės, kai p be pajėgdamai, pro suaugusius.* ŠRagR III 72. *Gyvieji kai p galėdama mys numon bėgo, bet nevisims te pasiklojo išbėgti nuo maro.* ValŽV I 173. *Et, tekalba sau kai p kas norėdamas, alyvų medis dėl savo vaisiaus yra man malonesnis.* DaukRR 316.

Tokios pusbalyvių konstrukcijos dabartinėje lietuvių kalboje yra apstabarėjusios ir neproduktyvios. Pusbalyviai jose dažniausiai daromi iš modalinės reikšmės veiksmažodžių (*galėti, įmanyti, pajėgti, norėti* ir pan.). Tarmėse pasitaiko ir tokų konstrukcijų, kuriose pusbalyvis ir asmenuojamoji veiksmažodžio forma turi bendrą šaknį, pvz.: *Dirbk tu kai p dirbdamais, o pasirodys, kad ponui neįtiks.* Trk.

Senuosiouose lietuvių kalbos paminkluose, o iš dalies ir kai kuriose dabartinėse tarmėse, su *kaip* panašia reikšme, *kaip* pusbalyviai, vartojamos esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vardininko formos. Tokia esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vartosena vietoj dabartinių pusbalyvių rodo šių

apstabarėjusių, leksiškai ribotų konstrukcijų archaiškumą (plg. P. Skaržius, APh VI 102—103).

Tenutek anos, kai p norin czes, tiktai te nutek Giminespi Ple-mes sawa Tiewo. BrB IV Moz 36 (wie es jnen gefelt LB). *Idant' mes saw kai p gālī szitā kuri szwęczeme iżg anó priēmimo brágintumbime.* DP 617₁₁. *Ir tatái wissa wéikia tiéog ir wiená Dwasiá / iżdalidama kiekwienám kai p nór inti.* DP 261₂₀ (rozdawający káždemu iako chce W). *Idant kai p galis teyp didi ažumestu atpildimu (co maž tak wielkie zadał).* SP I 146₂₄. *Tuoiaus kai p primanus ieszko waystitoiu (jako może).* SP I 247₁₃. *Mes pramineme kai p primánu kitiemus táku.* AK 11. *Wladyslaus... steigy kai p imanu susybendrauty su Letuwos... gymyny.* DD 142. *Su šienu darykit kai p išmanan tysi.* Grg.

Esamojo ir būtojo laiko neveikiamieji dalyviai konstrukcijose su *kai p* asmenuojamosioms veiksmažodžių formoms artimą reikšmę turi daug rečiau ir taip pat tik tam tikruose apstabarėjusiouose posakiuose.

I numus gyventojo jėjes gal kai p tinka mas lėbauti. DauKB 74. *Darykit kai p tinka my s.* Grg. *Tas pats yra buvęs ir su Lietuvos tau-ta, kad svietas dar buvo kai p tariamas.* DauKB 122. *Koks jo atkarumas — niekuomet nedarys, kai p palieptas.* Skd. (Plg.: *Po trijų dienų žmogus, kai p buvo lieptas, atvyko pas karalių.* LKZ VII 430.)

To paties tipo, kai p čia aptartos konstrukcijos su *kai p*, yra ir daugumas dalyvinių konstrukcijų su santykinio įvardžio *kas* linksniais, su prieveiksmiais *kur*, *kiek*, *kada*, jungtukais *iki*, *ligi* ir panašiais jungiamaisiais žodžiais. Būtojo kartinio laiko dalyviai šiose konstrukcijose irgi santykiauja su pusdalyviais, greta kurių tarmėse bei senuosiouose raštuose pavartojami ir esamojo laiko veikiamujų dalyvių vardininkai. Dalyvio ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos žymimų veiksmų subjektas sutampa.

Konstrukcijos su būtojo kartinio laiko veikiamaisiais dalyviais

§ 4. Iš santykinio įvardžio *kas* linksniių šiose konstrukcijose jungiamuoju žodžiu dažniausiai eina galininkas.

Sodžiuje kiekvienas pasakojo kaimynams, kai girdėjės. Myk-PutS 47. *O ji, atsilėjus, nusipasakojo kai padariusi.* ŠRagR III 111. *Paskui, pagrižę namo, (broliai) nieku neprasitarė Eglei, kai padare.* LTt III 299. *Kiek nebandė visi trys sūnūs ir senoji atgniaužti senio Dirdos ranką, šis nepasidavė, nepaleido kai sugriebės.* BaltPV I 276. *Gera būtų mergiotė, tik džiauna kai tik nutvérusi.* Sml. *Jis akižeras, netyl kai užmataęs.* Rm.

Atitinkamų konstrukcijų randame ir senuosiouose mūsų kalbos paminkluose, plg.:

Tu ymi kai nepadeies ir piaughi kai nepasejes. VEE 186. *Nusidėjesis tesakaiš kai padaręs.* DP 122₉ (niech się grzesznik spowiada co vczynił W 211). *Piktadeia pasisako ku padaris (wyzna co vczynił).* SP I 249₂₄.

Dabartinėje lietuvių kalboje būtojo kartinio laiko veikiamujų dalyvių konstrukcijos su santykinio įvardžio *kas* galininku yra gana produktyvios. Tiktais nedaugelis tokų konstrukcijų, ypač tos, kuriose dalyvio ir asmeniuojamos veiksmažodžio formos šaknis sutampa, vartoamos kaip tam tikri frazeologizmai (pvz.: *Daryk ką nedares.* ŠRagR III 68). Daugumas jų neturi ryškesnių frazeologinio stabarėjimo bruožų. Dalyvis jose neretai eina ir su priklausomais žodžiais.

Vyrai sukavo pančius, vydavo virves, vadeles, skaldydavo balanas ir pasakodavosi, ką matę ar girdėjė ūlyčioje. VienA 63. *Tai kaipgi! Juk sakau, ką ausimis girdėjės ir akimis regėjės.* LzPR II 83. *Aš nutylėjau, nors dar nesupratau, ką aš tokio blogo padares.* BaltPV I 344.

Didesnis tokų konstrukcijų laisvumas ir produktyvumas aiškintinas analogija su atitinkamais šalutiniaiš sakiniais, kuriuose tariniu eina sudurtinės atliktinių laikų formos (plg.: *pasakodavosi ką buvo matę ar girdėjė*). Didelė dalis konstrukcijų su *ką* ir būtojo kartinio laiko dalyviais dabartinėje kalboje suprantamos kaip tokie šalutiniai sakiniai su nuline jungtimi.

Būtojo kartinio laiko veikiamujų dalyvių konstrukcijų su santykinio įvardžio vardininku pasitaiko tik labai retais atvejais (plg.: *Bus kas nebuvęs — netikiu tuo!* Šts). Daug rečiau, negu su galininku, vartoamos ir konstrukcijos su kilmininku.

Visi, nors dar maži, pajuto, ko netekė. VaižgRR I 389. *Tai jau dabar, broleli, išgirsti ko negirdėjės...* gaila man tavęs. ŽemR III 103. *Pavasari... žmogus neskuba iš kalvės, ilgai gremdžia po visas kišenes, ieško, ko nepadėjės, kol pagaliau prataria.* BaltPV I 212.

§ 5. Konstrukcijos su *kur* (iš *kur*), *kiek*, *kada*, *ligi* ir kitais jungiamaisiais žodžiais dabartinėje lietuvių kalboje nėra produktyvios.

Kerta (Misiulis), skuta, tašo... Naktinis šunkeliais veža *kur susittare s.* KrévRg 167. *Ar mes pavėlavom, ar nežinojom, kur išėdė į tramvajų.* ŽemR IV 89. *Eikit,— sako,— iš kur atėjė!* Grž. *Grąžink iš kur gavęs!* CvR IX 54. *Ne tiek jis gali, kiek pasigarsinės.* Srv. *Tik dabar suprantame, kiek toli nuėjė.* CvR II 22. *Gulėjo jis ten kiek gulėjės ir užmigo.* LKŽ V 743. *Jau nebeatmenu, kada beragavęs žuvies.* LTt III 377. *Iėjės į kamara,* (Kurmeliš) *nebeatminė, kuomet čia bebuvęs.* ŽemR I 169.

Nedžiaukis lig nesugavęs, dar gali pabėgti. Sim. (LKŽ I 592). *Lukošius... turėjo tris dukteris ir du sūnus, visi išmirė lig nepasenę.* ŠRagR II 225—226. *Kiti... daug svetimų įtarų pasavino lig netapusys dar krikščionimis.* DaukB 93.

Daugelyje tokio tipo konstrukcijų, kaip ir atitinkamuose pasakymuose su įvardžio *kas* linksniais, būtojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai dabar yra suprantami kaip sudurtinių atliktinių veiksmažodžio formų ekvivalentai, plg.: *Nuvažiavo kur buvo ketinę.* BsMt II 238. — *Gužutis skrai-do kur neketinės* (rš).

J. Bretkūno biblijos vertime konstrukcijomis su *iki* dažniausiai verčiami originalo šalutiniai sakiniai su *bib* arba *ehe*.

Ir Ponas... Nei truks, nei ilgiau kentes. Iki piktui... strenas su k u l-les, ir nug iu atsigaunas. Sir 35, 23 (*bis er den unbarmhertzigen die Lenden zuschmettere / und sich an solchen Leuten reche LB*). Wieschkeiliu eisim, ikki tawa Rubeszu per aiję. IV Moz 21 (*bis wir durch deine Grentze komen LB*). Nesa tassai Wirs nepakaios (nerims) ikki schę dięną atlukkan (ischtaisen). Rut 3, 18 (*er brings denn heute zum ende LB*)⁴.

Senuosiuse raštuose vartojamos ir būtojo kartinio laiko veikiamųjų dalyvių konstrukcijos su *kur* (*iš kur*), *pirm* *nei*, *net*, *net pirm*.

Te parod mumus ižg kur iszeię. DP 460 (*skąd poszli W Anis... bus ischpustiti, pirm nei nubrēden* (ikki ne nubrende). BrB Sir 41 (*ehe es reiff wird LB*). Esch mana Neprietelius Wjsiu ir anus isch-pustisiu. *Nei sugrinschiu, net ios uszmusches* BrB II Sam 22, 38 (*bis ich sie vmbbracht habe LB*). *Idant tu mana Weidą ne ischwistumbei, net pirm manenspi atwedens.* Michalą Saulo Dukterį BrB II Sam 3,13 (*das du mein angesicht nicht sehest / du bringest denn zuvor zu mir / Michal LB*). *Ne sudik, net pirm bila girdeięs.* BrB Sir 10 (*ehe du die Sache zuvor erkennest LB*).

Konstrukcijos su *net*, *net pirm*, kaip ir atitinkami šalutiniai sakiniai, nusakantys pagrindinio veiksmo ribą, ilgainiui visiškai išnyko, ir dabartinėje lietuvių kalboje jų nebepasitaiko. Eidama jungiamuoju žodžiu, daileytė *net* dabar paprastai turi išskiriamąją bei pabrėžiamąją reikšmę ir aprivojimo santykiams nusakyti nevartojama.

Konstrukcijos su pusdalyviais

§ 6. Iš santykinio įvardžio *kas* formų su pusdalyviais taip pat dažniausiai vartojamas galininkas, rečiau — kilmininkas ir įnagininkas.

Jei patys nenusimanote, išpasakosiu trumpai, ką galėdamas ŽemR II 351. *Sakyk, ką išmanydamas.* VaižgRR I 279. *Netur ką veikt, tai drožinėja ką sustverdamas.* Gs. *Ji drėbtų jai į akis, ką tik sugriebdamas.* SimonVK I 199. *Per kurią vietą tokia audra užėina, aidoja ką sutikdamas.* Jž.

Prašyk ko norėdamas. GM 18. *Taip kaimynės šelpė senąją Bal-sienę kuo išgalėdamos.* Myk-PutR VI 103. *Bernelis gydė paukštį, gydė ir lesino ji kuo turėdamas ir galėdamas.* TMPs 113.

Panašiai, kaip su santykinio įvardžio *kas* linksniais, pusdalyviai eina ir su kitais jungiamaisiais žodžiais (*kur*, *kiek*, *ligi* ir *pan.*).

Vaikščiok kur norėdamas, ieškok ko vien tinkamas. ValTK 108. *Kaip senis Maceikis pasakoja, buvęs turkų kare, kaip šaudę, dūrę gyvus žmones kur užpuldam i.* ŽemR III 74. *Bet aš niekaip negaliu užtikti pinigų, nors ieškau kur nutrūkdamas ir sekū Saliamutę kaip tik*

⁴ Plg.: *Zmogus nes ans neilses, net pabaigs sządien tą dayktą.* Ch. (Volte 100).

galédamas. BaltPV I 205—206. Bobos išsigando, skuba kiek begalėdamos. ŽemR II 328. Mano draugas, paginęs gyvulius, atbėga kiek į kabinamas. CvR II 52. Gandrai išmetė kiaulę ir lekia kiek tik galėdamos. LTt III 228. Vilkas atsiminė trečiadienio neužlaikąs,—jis éda mésą, kada gaudamas. LTRn 284. Anas niekad neskuba dirbt—kad ir dabar, laukus arinéja kada atsimindamas. Ob. Savo turédamas—kada norédamas, kito gaudamas—kada sulaukdamas. Ppr. 130.

Susikalbékim, berneli mano, lig jauni bebūdamai. Kltn. Vaikščiojau lig nebenorédamas. JablRR I 324. Émém gerti lig i pasigerdami. JablRR II 351. Tuos dévéjo tik lig išeidamys iš bažnyčios. ValPJ 21.

§ 7. Daugumas tokų konstrukcijų turi aplinkybės reikšmės atspalvį, kurį lemia bendrieji pusbalyvio vartosenos polinkiai dabartinėje lietuvių kalboje. Pavyzdžiui, sakinyje *Kelias dienas dar skundési Kasiulienė sūnumi, kaimynu, ką tik sutikdama* (KrėvŠP 210) vietoje santykinio įvardžio su dalelyte (*ką tik*) galime pavartoti daiktavardį (pvz., žmones, pažištamus) ir gauti įprastinę antraelį veiksmą žymincią pusbalyvinę konstrukciją. Aplinkybės reikšmė itin ryški su įnagininko forma *kuo* einančiose konstrukcijose, aiškinančiose pagrindinio veiksmo pobūdį. Tačiau, nors ir turēdami aplinkybės reikšmės atspalvį, pusbalyviai konstrukcijose su jungiamaisiais žodžiais kartu funkcionaluoja kaip asmenuojamujų veiksmažodžio formų atitikmenys, plg.: (Varlé) *pradéjo tempti* savo kailę kiek vien galédam. PP 13.—(Vilkas) *atsikvėpę ir išsižiojo, kiek vien galéjo.* PP 28⁵. Asmenuojamujų veiksmažodžio formų reikšme be aplinkybės atspalvio pusbalyviai su santykinio įvardžio *kas* formomis vartojami retai ir dabartinei literatūrinei kalbai nebūdingi, plg.: *Neverk, tévai, nežinai* ką mislydamas. LB 258. Taip pat tik retkarčiais pavartojamos tarmiškos emfatinės konstrukcijos, kuriose pusbalyvis eina su tos pačios šaknies veiksmažodžiu.

Daryk ką dar ydamas, žiūrék, kaip galas išeis. Sln. *Laužkit, mergos, ką lauždamos, viršūnélés nelaužkit.* NS 210. Eik sau tiesiai keliu kur eidamas, niekur nesikraipyk. NŽR (LKŽ II 772). Važiuoja karalius iš kur važiuodamas. Pn. *Büt kas būdam, vienok šiandien yra geistina, idant žinovai Lietuvos kalbos surinktų visus palaikus dar tebesančius.* DaukB 136.

Su šio tipo konstrukcijomis sietini ir tokie frazeologizmai be asmenuojamos veiksmažodžio formos:

Kas būdam, tuodu vyru daug apkrikštiję čekų. DD 41. *Gediminas vienok ryžos kas nebeidamas į pilę laužties.* MLLG III 309.

Su jungtuku iki pusbalyviai dabartinėje lietuvių kalboje eina labai retai. Senųjų raštų, ypač J. Bretkūno biblijos vertimo, duomenys rodo, jog XVI amžiuje jos buvo produktyvesnės.

⁵ Senuosiouose verstiiniuose raštuose tai rodo ir gretinimas su originalais, plg.: *Eija katrul galėdam.* BrB I Sam 23, 13. — *Wandelten wo sie hin kundten.* LB.

Schiteip eija thiedwi drauge, i k k i a t e i d a m o s ing Bethlehem. Rut 1, 19 (bis sie gen Bethlehem kamen LB). *Szmones... werke, i k k i n e b e g a l e d a m i daugiaus werkti.* I Sam 30, 4 (weineten bis sie nicht mehr weinen kundten LB). *Ghis eidams prarakawa, i k k i i s c h k a k-d a m s ing Naioth Rama.* I Sam 19,23 (weissaget / bis er kam gen Naioth in Rama LB). *Schitais tu Syrus dursi, i k k i annus (ios) i s c h p u s t i-d a m s.* I Kar 22,11 (wirstu... stossen / bis du sie auffreumest LB). *Nesa Ioab passilikka thinai scheschis Menesius ir wissas Israelas, i k k i u s z-m u s c h d a m s wissa Wirischki kas Edome buwa.* I Kar 11,16 (bleib... bis er ausrottet alles was Mansbilde war in Edom LB). *Bei Judas palinks-mina ios wissu keliu, i k k i anus (ios) i s c h w e s d a m s ing Judea* I Mak 5,53 (troestet sie... bis er sie ins land Judea bracht LB).

Konstrukcijos su esamojo laiko veikiamaisiais dalyviais

§ 8. Esamojo laiko veikiamujų dalyvių vardininko formų su jungiamaisiais žodžiais dabar berandame tik vienur kitur tarmėse, o retkarčiais — ir grožinėje literatūroje. Dažniausiai jos nėra laisvos ir eina tik tam tikros leksinės sudėties pasakymuose. Senuosiouose raštuose konstrukcijos su kai kuriais jungiamaisiais žodžiais vartojamos daug plačiau.

Iš santykinio įvardžio *kas* formų šiose konstrukcijose dažniausiai eina galininkas.

Įkandin émë ji praktikoj rodyti, k q m o k a n t i LzPR II 470. (Žemaičiai) parodé k q m o k a n t y s. ValŽV I 52. Aš tuož skubédavau parodysti, k q m o k q s. VenclPU 100. Dirbk k q g a l i s. ValTK 22. Žvejys Šeškutis pats nežino k q k a l b q s. CvR IX 122. Prisisprogës nežinai, k q b e t a u z i j q s, verčiau gulkis. ŽemR II 443. Ona... dirbdama mažai suvoké k q dirbanti, užklausta nežinojo k q a t s a k a n t i. CvR III 40. Jūs... patys nenumanot k q d a r q. ValVK 3. Nebük tokia avigalvë, žiūrék k q d a r a n t i. Skr. D a r y k k q d a r q s, an žemës nesodysim. Jrk 25. Ir daryk k q d a r q s vargšas žmogus! Nm.

Tiek dalyvių, tiek ir asmenuojamujų veiksmažodžio formų leksinė sudėtis čia yra ribota: išskyrus tuos atvejus, kai dalyvio ir veiksmažodžio asmenuojamosios formos šaknis sutampa, tariųna dažniausiai eina suvokimą ir rodymą žymintys veiksmažodžiai (verba percipiendi et demonstrandi), dalyvis daromas iš modalinės reikšmės, darybinių arba kalbos veiksmažodžių (verba faciendi et dicendi). Kai kurios iš tokų konstrukcijų, kaip *daryk k q darq s*, yra visai sustabarėjusios ir praradusios tiesioginę reikšmę.

Tiktais dalis konstrukcijų su esamojo laiko veikiamaisiais dalyviais turi sinoniminių konstrukcijų su pusdalyviais, plg.: *Dirbk k q galis* ir *Dirbk k q galédamas*. Daugelyje jų dalyvio pakeisti pusdalyviu visai negalėtume. Skirtingai nuo pusdalyvių, esamojo laiko veikiamieji dalyviai čia visai neturi aplinkybės reikšmės ir eina kaip pilnateisiai esamojo laiko veiksmažodžių ekvivalentai, plg.: *Užpiltos akys buvo, pats nežinojo k q d a r q s.*

Ll. — *Oi, neēsk, kūmuti, neēsk, aš buvau girtas ir nežinojau, ką darau.*
LTRn 282.

Atitinkamų konstrukcijų, randamų senuosiuose kalbos paminkluose, santykis su originalais rodo, jog XVI—XVII a. šnekamojoje kalboje jos buvo dar gana iprastos ir paplitusios. Tokie vertėjai, kaip J. Bretkūnas ir M. Daukša, kuris ypač vengė be reikalo nutolti nuo originalo, jomis kartais versdavo šalutinius sakinius su asmensuojamosiomis veiksmažodžių formomis:

Priegtam, Sara... Sunų pagimde sennisteie io, tam ghis padawe wis kan turri n s. BrB I Moz 24, 36 (dem er hat alles gegeben was er hat LB). Daritumbime tū intimpós ką gálį géro. DP 472₂₄ (cokolwiek možem dobrego W). Nessq... ne žinóio ką biliq. DP 594₅₀ (niewiedział co mowiąt W 199). Kursai tad'... nūg džeugsmo ir nūg stebuklū ne žinóio ką kat b q s. DP 595₃₉ (niewiedział co mowiąt W 200).

Daug rečiau esamojo laiko veikiamieji dalyviai vartoja su kita isvardžio *kas* linksniais, pavyzdžiui, su vardininku (*Mokslinyčioj toj, kas vien nori s mokyties galėjo*. ValŽV I 8), su kilmininku (*Ji priėjo prie to jaunikaičio ir émė pasakoti, ko ieškant i. LTt III 290*), su įnagininku (*Vertelga dabar pykčiu kramtē lūpas, kamjis, boba, paleido liežuvį, nežinodamas, sukuo šnekąs*. VaižgR VII 35). Iš senųjų raštų plg.: *Teipač wel' ir tie ne žino ko prászq / kurié Vrédu... trókszta.* DP484₄₂ (czego proszą W).

§ 9. Eidami su santykinio įvardžio *kas* vardininku po veiksmažodžio *būti* (retkarčiais — ir po *turēti, atsirasti*) asmensuojamujų formų, esamojo laiko veikiamieji dalyviai sudaro specifinę konstrukciją (J. Jablonskio vadintą veiksnio vardininku nebuvéliu, žr. JablRR I 555), kuri vartoja pagrečiui su atitinkamais veiksmažodiniai pasakymais (plg.: *néra kas dirbąs* ir *néra kas dirba*) ir gali būti transformuota į naudininko jungini su bendratimi (*néra kam dirbt*). Tai žemaičių tarmėms ir žemaičių autorių raštams būdinga konstrukcija. Greta vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko, joje ta pačia reikšme vartoja ir dalyvio bevardės giminės forma.

Ką tu veiksi, vienas likęs: nei putros nebus kas supliką, nei kas žodelio pasaką. LzPR II 11. *Pora metų davinėjau tas kningeles — jau kiti išprato skaityti — dabar nebus kas duodąs.* ŠRagR III 124. (Kazokai) *gyvulius veltui davinėjo, bet nebuvo kas imąs.* DaukRR 404. *Žemaičiai... veikiai būt galėjusys prie seno savo tikėjimo sugrįžti, jei nebūt buvęs kas toliaus mokąs ir dirbąs.* ValŽV I 45.

Konstrukcijos tipo *néra kas* daro lietuvių kalboje vartojomos ir kita reikšme — kaip konstrukcijų tipo *néra kas* (*ką*) daryti sintaksiniai sinonimai. Lygiai taip pat su vardininko (galininko) ir bendraties junginiu santykiauja atitinkama konstrukcija su esamojo laiko veikiamojo dalyvio bevardės giminės forma, plg.: *Nér kas jam darą* (Dglš) ir *Nebliko kas jam bedaryt* (Grž); *Nér ką daryt* (Rm). Tokios dalyvių konstrukcijos eina ne tik po veiksmažodžio *būti*, bet ir po kitų veiksmažodžių (verba cogitandi, percipiendi, sciendi ir pan.).

Nér k a s d a r q su tokiu karalium — reikia eit. BsRP 109. *Žiužka* drebédamas galvojo, *k a s d a r q*. LzPR II 187. *Aleksiukas nežinojo, nē k a s b e d a r q*. VaižgP III 44. *Kas nori gyventi, visados ras, k a s d a r q*. VaižgR VII 105.

Cia veikiausiai priskirtina ir ši S. Vaišnoro raštų konstrukcija: *Ir nāra ko abiioie / iog Ponas Christus... ischkei butu primines.* MT (PM) 2^a.

Pažymėtina, kad santykinio jvardžio *kas* ir dalyvių konstrukcijos, kurios gali būti transformuojamos į vardininko, galininko arba naudininko junginius su bendratimis, visai neturi atitikmenų su pudsalyviais.

§ 10. Esamojo laiko veikiamųjų dalyvių konstrukcijos su *kur*, *kiek*, *kada*, *iki* ir kitais jungiamaisiais žodžiais kartais pavartojomos žemaičių tarmėse bei žemaičių autorių raštuose.

Zvejas... nuéjo per mišką, pats nesumanydamas, kur ir ko e i n q s. TMPs 27. *Ir dink kur d i n g s t q s: nér pinigų, ir gana.* Skrd. Laučkis... *pradéjo k i e k g a l i s mokyti ūkininkus.* ValŽV I 80. *Kiekvienas svētims žmogus... galejo sēsti už stalo, valgyti ir gerti k i e k n o r i s.* ValŽV I 252. *Vaikas... turéjo duonos k i e k n o r i s.* ValPŽK 4. *Visi tie žmones... galējē k o k i n o r i n t y s darbą īsiūmti dēl savo labo.* DaukB 169.

Kurie negalejē... skolos atduoti... jiems turéjē vergauti lig a t d u o d a n t y s ar lig a t d i r b a n t y s. DaukB 169. *Vainiką (moteris) dévējo žmona būdama iki sūnų pagim d a n t i.* DD 29. (Daugiau pavyzdžių iš S. Daukanto raštų žr. APh VI 103.)

Kartais tokios konstrukcijos esti tiek sustabarėjusios, kad pavartoja-
mos, neatsižvelgiant į skaičių, pvz.: *K i e k g a l i s dirbkit.* Dr. Konstruk-
cijų su *iki* dabartinėje literatūrinėje kalboje neberandame.

Visiškai ką kita matome XVI—XVII a. kalbos paminkluose. Esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vardininko konstrukcijos su *iki* čia yra labai mėgstama ir dažnai vartoama priemonė pagrindinio veiksmo ribai nusa-
kyti. Vakarų aukštaičių tarmės atstovas J. Bretkūnas ir vidurio aukštaitis M. Daukša šiomis konstrukcijomis dažnai vertė vokiečių bei lenkiškų ori-
ginalų šalutinius sakinius su asmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis.

Darik kaip taw patinka, passilik (buk) i k k i g h i n u t r a u k e n t i. BrB I Sam 1,23 (*bleib bis du jn entwenest* LB)⁶. *Tawe persekdines, i k k i p r a s z u d a n s t a w e.* BrB V Moz 28, 22 (*bis er dich umbringe* LB). *O ant sawa Namę kure Salamonas triliķa metę, i k k i w i s i s c h b u d a w o i a n s.* BrB I Kar 7, 1 (*bawete... das ers gantz aus bawet* LB). *Ir ghis iūse sawa Strenas, ir nutekeia pirm Ahab, i k k i a t a e i a n s ing Iesreel.* BrB I Kar 18, 46 (*lieff... bis er kam gen Iesreel!*). *Er schicze pastowesim, i k k i n u m i r s c h t q?* BrB II Kar 7, 3 (*bis wir sterben?* LB). *Tadda tu butumbei Syrus muschens ikki wissus i s c h p u s t i j a n s.* BrB II Kar 13, 19 (*bis sie auffgerieben weren* LB)⁷. *Siratelei ēs (pawarge walgis) ikki priwalga* BrB Ps 22, 27 (*das sie satt werden* LB). *Wienas... nukencz badā*

⁶ Panašiai ir I Sam 1, 24.

⁷ Panašios konstrukcijos, tik su būsimojo laiko veiksmažodžiais, ir II Kar 13, 17; Ezr 9, 14; Jer 9, 16.

ikki ne begalins, nei ger wandeni, ikki apalpstas. BrB Iz 44, 12 (*leidet... bis er nimmer kan / trincket... bis er matt wird* LB). *Bei ius Riebū walgisit, ikki priwalga, ir kraughj gersit, ikki prigerē.* BrB Ez 39, 19 (*solt... fressen / das ihr voll werdet / vnd... sauffen / das jhr truncken werdet* LB). *Tacziau musu Akis nussitikeia ant niekingos pagalbos, ikki apilstances.* BrB JerR 4, 17 (*bis sie gleich muede wurden* LB). *Pakutawoti ne lauk ik apsergas.* BrB Sir 18 (*bis du kranck werdest* LB). *Bei pirmą dieną* (Alcimus) *palukeia, ikki czesą regins, patogų sawa smarkibei.* BrB II Mak 14,5 (*verzog er / bis er seine zeit ersahe* LB)³ *Wissadai su ieis... schokineja ikki prigerens / ir atgulans* BrP II 195₉.

Teipaięg iei žmoná teip sáw brägina grászi wienq prazúwusij / tēip maž ne wissús namús iszwárto / tēip ilgái nēt' ik atrádanti iż... DP 281₆ (*wszystek dom wywraca / tak dugo az go naydzie* W 469). *Žmona... iszlüie namús ir ieszko / nēt i k' atrądanti.* DP 279₁₅ (*y szuka z pilnością / azby go ználazlá* W 466). *Gailēimą už nūdemes atguldinėie: i k' mirsztas.* DP 549₁ (*pokutę odkłada do śmierci* W 936)⁹. *Nulūdusi yra dusziā manóii net ik mirsztanti.* DP 148₃₅ (*smętna iest dusza moiā / az do śmierci*).

Kaip matyti iš pavyzdžių, J. Bretkūno raštuose konstrukcijos su *iki* vartoamos visiškai laisvai. Taisant biblijos vertimo rankraštį, kartais jomis net keičiami kitokie pasakymai, pvz.: *Dweių daiktų praschausi nugta wes, kuriu man negink pirm mana smerties* (viršuje užrašyta: *ik ne nu mirschtas*) BrB Pat 30,7 (*ehe denn ich sterbe* LB). Atvirkščių taisymų neteko pastebėti. M. Daukšos „Postileje“ kai kurios iš tokų konstrukcijų (pavyzdžiu, dažnai pasitaikanti *iki mirštqas, -anti*) jau turi frazeologinio stabarėjimo bruožų. Pagrečiu su jomis abiejų autorių plačiai vartoja mi sinonimiški šalutiniai sakiniai su *iki*. Vietomis konstrukcijos su *iki* ir šalutiniai sakiniai eina gretimais ir atitinka tos pačios struktūros originalo sakinius, plg.: *Malda pawargulių pereit debesis, nei liauiessi ikki ischankati, nei pamet praschiti, iki aukschcziausesis paszwilktere i j.* BrB Sir 35,21¹⁰ (*Das gebet der Elenden... lesset nicht ab / bis hinzu kome / vnd hoeret nicht auf / bis der Hohest drein sehe.* LB). Ilgainiui tokie šalutiniai sakiniai pamažu išstumė *iki* konstrukcijas su dalyviais ir užémė jų vietą. Drauge su dalyvinėmis, nyko ir *iki* konstrukcijos su absolūtiniu naudininku, pavieniais padalyviais (žr. LKK V 74—81, 115) ir pusdalyviais. Nors *iki* konstrukcijos su pusdalyviais J. Bretkūno raštuose dar vartoamos dažniau, negu XIX a. arba dabartinėje kalboje, tačiau jos

⁸ Vulgatoje tokiais atvejais dažniausiai randame šalutinius sakinius su jungtukais *donec, usque, rečiau* — konstrukcijas su veiksmažodiniiais daiktavardžiais, sujungiamuoju sakinius ir kt.

⁹ Prielinksnių konstrukcija *do śmierci* taip pat verčiama ir kitose Postilės vietose: 161₂₉, 176₂₂, 256₅, 264₁₂, 265₂₁, 477₄₉, 534₅₂, 554₄₂.

¹⁰ Tokiais pat dalyviais su *net iki* verčiama konstrukcija *az do śmierci* ir kitur: 46₄₇, 103₁₀, 137₄₆, 145₂₅, 150₃₆, 159₁₈, 176₂₂, 186₅₄, 354₃₅, 365₂₄, 441₂₅, 479₂₇, 494₁₇, 501₁, 507₄₂, 534₅₂. Visai panašiai ir BrP II 99.

retesnės, negu atitinkamos konstrukcijos su dalyviais. Matyt, pusbalyviai čia nespėjo išstumti esamojo laiko veikiamujų dalyvių, prieš sunykstant pačiai konstrukcijai.

§ 11. Gerokai rečiau, negu su *iki*, senuosiouose raštuose pasitaiko esamojo laiko veikiamujų dalyvių su kitais jungiamaisiais žodžiais: *pirm*, *kur*, *kiek*.

Kas nes isch iusū naredams kurti (warprnicę) p i r m s e d i s ne su rakoij daiku reikiamą ant ischbudawajma. BrB Luk 14,28 (*non prius sedens computat*)¹¹. *Eimi kur galins.* BrB Teis 17,9 (*wandere / wo ich kan LB*). *Teyp dide linksmibe širdi... buwo apiemus / del kurios nesižino ir pats kur essus / ir ku regius (nie wiedział / gdzie był / y co widział).* Sp II 324. *Ir rūpikimeś / kiek' gālī / idqant' wissą giwatą mūsų butū giwatā io.* DP 148₂ (*staraymy się ze wszystką pilnością W 255*). *Ānis tos wîrēsnibes noredami iszwērst' Pētrui / rúpinasi kiek' primānq.* DP 468₄₃ (*stărāię się wszelakim obyczaniem W 781*).

M. Daukšos „Postilėje“ randame ir to paties tipo dalyvinę konstrukciją su jungtuku *idant*, kurios atitikmenę kituose raštuose nepastebėta.

Tūli yr tokie wîrai ... kurié / pigái dūtus mōkit / idqant atėtitū qnti wêczērios wienibes krikszcioniszkoś / idqant tiemus mōteres iu ne pérgadinączios. 277₁₄ (*aby przyszli ... by im żony ich nie przeszkaďały W 463*).

---

§ 12. Būsimojo laiko veikiamiesiems dalyviam s antraeilio veiksmo reikšmė nėra būdinga. Tačiau konstrukcijose su jungiamaisiais žodžiais kartais pavartojamos ir šių dalyvių vardininko formos.

Meldé jis ... kad tik dievas laimę atsiųstę ir jie susilaiktu p r i e k o galvą p r i g l a u s i q. BsMt II 244. *Jo buvo įsakyta nieko nedaryti nei motinai, nei kūdikiui, ligi sugrišiąs namo.* TMPs 47. *Trečią dieną liepė karalius pilną žaką primeluot, ik s a k y s i q s užriškit.* Jrk 46. *Neszinnaus k a d d a m i r s e n s.* BrB I Moz 27,2 (*Ich weiss nicht wenn ich sterben sol LB*).

§ 13. Esamojo ir būtojo laiko neveikiamieji dalyviai su santykinio įvardžio *kas* linksniais ir kitais jungiamaisiais žodžiais asmenuojamujų veiksmažodžio formų reikšme vartojami retai ir paprastai tik tam tikruose sustabarejusiouose, leksiškai ribotuose pasakymuose.

Tauzyk sau ir zaunyk ką t i n k a m s. ValŽV I 103. *Benedikts... įsakė, kad žmones... dirbtų ką t i n k a m y s.* ValŽV II 224. *Aš padaužiau, bet suklupę nuo šalčio pirštai neatsileido ir neklause, ką liepi a m i.* BaltPV I 175. *Aleksandra... valdė kunegais ir kilnojo tuos kur t i n k a m a s.* ValŽV I 209. *Temstant paleistas svajoju kur t i n k a m a s.* DaukRR 311. *Ryžausi eiti, kur galvos n e š a m a s.* DaukRR 330. *Aš važiuosiu kur liepi a m a s.* PIKT 277. *Keptos, virtos, rūkytos jis turi kiek vien*

---

¹¹ Plg.: *Liaukesi nûg manęs, idant atsigaiwinczau, p i r m n e i n u e i m i.* BrB Ps 39,14 (*ehe denn ich hinfare LB*).

t i n k a m a s. Blv (LKŽ V 744). *Mokytieji... bylojos k i e k t i n k a m y s.* ValŽV I 158. *Darau k q lieptas.* BaltPV I 265. *Aš atsisėdau, kur p a l i e p t a s.* BaltPV I 211.

§ 14. Dalyvinės konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais, kurios var-tojamos kaip atitinkamų šalutinių sakinių sintaksiniai sinonimai, dažniaus-siai eina po asmenuojamųjų veiksmažodžio formų. Savo postpozicine pa-dėtimi jos ryškiai skiriasi nuo tų dalyvių bei pudsalyvių, su kuriais einanti dalelytė, prieveiksmis ar jungtukas tik modifikuja aplinkybinę reikšmę (plg. § 2). Tačiau ir dalyvių bei pudsalyvių konstrukcijos su santykinio įvardžio *kas* linksniais, su *kur*, *kiek*, *ligi* ir pan. kartais pavartojomos pre-poziciškai.

a) Konstrukcijos su būtojo kartinio laiko veikiamaisiais dalyviais:

K q g i n ė s i r g a n y k, k q i s ē d ē s i r s ē d ē k. Br (Sch 81). *Pagat-jų nuomonės, žmogus k q p a r e g ē j ē s t a tur padirbt.* DaukB 71. *Žvėdų kareiviai ... vis k q a t r a d ē godžiai grobsté.* ValŽV I 167. *Kame nesu-sitikės su žmogum tuoju savą mandagumą reiškē.* DaukB 64. *Nors skau-du, bet prievara meilės neigysi...* O aš, *k a i p m y l ē j ē s, tebemyliu karštai.* ŽemR IV 255. *Kur žengės, kur ējēs, Petras apmaudais nesiliovė.* ŽemR I 204. *I k i n e p a s i k l i o v ē s žmogumi, pritirk pirma jo pavojumą.* DaukRR 330. *L i g n e a t s i g ē r ē s, nespiauk i vandenį.* P 207. *L i g n e p e r š o k ē griovj, nesakykite dar op.* DaukRR 323.

b) Konstrukcijos su pudsalyviais:

Žmonės jie kaip žmonės. Eina kruta, kad i r paliege; k q g a l ē d a m i, dirbinėja. VaižgRR I 130. *Iškélé vestuves Pesiai. K q t u r ē d a m i ant stalo padėjo.* CvR III 252. *Tas sakau k q n o r ē d a m a s t a gal gudriai gudresniai rašyti.* DD 20. *Žmonės... buvo geri ir k u o i m a n y d a m i pabégėliams padėjo.* CvR III 211. *Žmogus vis délto nesiliovė gyvulio var-ginės i r k u r g a l ē d a m a s senę kinkē.* CvR II 70. *Taigi k u r u ž k l u p-d a m o s kokią vietinę davatką ar špitolninką,* (moteriškės) *apstodamos klausinėja, dievagojasi, garbsto.* ŽemR III 114. *Todél aš, nežinodamas jų kilmés, kiek ž i n o d a m a s aprašysiu darbus.* ValPŽK 39. *Kareiviai k i e k i k a b i n d a m i leidžiasi bėgti i laukus.* CvR II 98. *Gimdytojai k a i p i m a n y d a m i stengési kūdikį paikinti.* CvR V 227. *Juokdamasis Kastis, k a i p b e i m a n y d a m a s, šiaip taip atsakinėjo.* ŠRagR.

Sios konstrukcijos tik labai sąlygiškai tegali būti laikomos šalutinių sakinių su atitinkamais jungiamaisiais žodžiais sintaksiniai sinonimais. Daugelis iš jų yra daug artimesnės tiems pasakymams su atributyviniais-predikatyviniais dalyviais, kurių jungiamieji žodžiai tik modifikuja aplinkybinę reikšmę. Pavyzdžiu, sakinyje *Taip šis, l i g n e a t g u l ė s, nu-ėjēs apvezéti* savo arkleli (LTt III 393) dalyvinė konstrukcija *lig neatgu-lēs* labiau sietina su *dar neatgulēs* (plg. § 2), negu su šalutiniu sakiniu *ligi neatgulē* ar *ligi nebuvovo atgulēs*. Apskritai, santykinio įvardžio *kas* linksnį formų, prieveiksmių *kur*, *kiek* ir kitų panašių žodžių jungiamoji funkcija prepozicinėse konstrukcijose mažiau teišryškėja. Ypač tai pasa-kytina apie konstrukcijas su pudsalyviais. Tiktai retkarčiais prepozicinės pudsalyvių konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais savo reikšme atitinka

šalutinius sakinius, plg.: *Diewas kai p noredam s teipo padara.* BrP I 283₁₅.

Konstrukcijos su esamojo laiko veikiamaisiais dalyviais prieš asmenuojamąsias veiksmažodžio formas eina retai. Nuo atitinkamų postpozicinių konstrukcijų savo reikšme jos beveik nesiskiria.

Ką tur įs su kitais pasidalyk. WK 96. *Ką dar qas daryk.* ValtK 225. *Valsčius ... kiek galis šelpė savo žmones.* ValŽV I 208. *Kiek galis tolinkies nuo didžio susirinkimo.* ValtK 26. *Mokslinyčioj tuo, kas vien nori s mokyties galéjo.* ValŽV I 8.

Prepozicinės kartais esti ir retos konstrukcijos su neveikiamaisiais dalyviais.

Ir mažiausius vaikus padabojo, ir ką liepiamas padirbo. Žem (LKZ VII 430). *Taip tas šuo, kur pasiūstas, nešiojo pyragus, duoną, mėsą.* ŽemR IV 204.

Kai kurios prepozicinės dalyvių ir pusdalyvių konstrukcijos yra sustabarejusios ir vartoamos kaip tam tikri frazeologizmai.

Čia iš dvaro vyrai ir moteriškos, kas gyvas galis, laks laks laks paskui. ŽemR II 208. *Kas gyvs galis į talką.* Krkl. Velnias, *kur buvęs kur nebuvęs, atnešė tą akmenį.* BM 230. *Kur buvę kur nebuvę, ir užjuto sodžiaus šunys.* Škn. *Tai ji vis, kur buvus nebuvus, jau ir prie mano lovos.* CvR III 99 (plg.: *Kur bus buvusi, volungélė čia pat į ausį sušvilpė.* ŽR₁ 209).

§ 15. Atskirą vietą tarp čia nagrinėjamo tipo konstrukcijų užima būtojo kartinio laiko veikiamieji dalyviai, einantys su jungiamuoju žodžiu *užuot* (retkarčiais ir su *negu*) ir žymintys veiksmą, vietoj kurio vyksta tarinio veiksmas. Tokios konstrukcijos gali būti ir prepozicinės, ir postpozicinės, bet dažniau jos eina prieš asmenuojamą veiksmažodžio formą. Dalyvis jose neretai turi priklausomų (valdomų ar prišlietu) žodžių.

Jis valkiojas užuot dirbęs. K I 82. *Bet dar geriau padarysit, jei, užuot plūdėsi ir tyčiojėsi, imsi darbą dirbti.* JablR I 222. *Užuot padėjusi dainuoti, imi ir trukdai.* SimonPA 7. *Ponaičiukas, užuot nusimineš, ironiškai šypsodamos tarė.* LzPR II 474. *Dėdė išklausė, pasikasė pakauši ir, užuot atsakės Vincui, pats ėmė skustis.* Myk-PutS 393. *Ir Marta, užuot ējusi į krautuvę, grįžo namo.* VenclGD 21. *Užuot gérėjėsi kvepiančiais žiedais, jie mieliau skina prinokusius vaisius.* AvyžŽLŽ 107. *Užuot rimtais darbais užsi ėmęs, po kurio laikojis sugalvojo naują teoriją.* CvR II 213. *Tu, mama, negu mane gyrus, parūpintai geriau skaniai mums pavakarieniauti.* KrėvLŽ 176.

Su jungiamuoju žodžiu *užuot* retkarčiais eina ir esamojo laiko veikiamieji dalyviai, plg.: *Užuot aš tą niekus spintą namo besivežqas, aš ją vely į upę įmesiu.* Sch 226¹².

¹² Zodis *užuot* kartais vartoamas ir kaip prielinksnis su kilmininko ar galininko linksniu, pvz.: *Seniaus, užuot šiandieninių kai ošų, duodama buvo vyžas ant kojų.* BV 15. *Užuot mėsos, devė sausos duonos.* Lžt 58. *Užuot ubagę reikėjo vesti bagočią.* Lžt 58. Plg. dar: *Laumė užuot pas arkli... pas jį užsirepečkavo.* BsLP II 1902.

§ 16. Apibendrinant pateiktąjį medžiagą, galima pasakyti, kad konstrukcijose su jungiamaisiais žodžiais *kur*, *kiek*, *kada*, *iki*, *ligi* ir pan. dalyviai pasižymi šiomis specifinėmis vartosenos ypatybėmis:

a) Dalyvių vardininko formos šiose konstrukcijose santykiauja su pudsalyviais, kuriems artima reikšme senuosiucose raštuose, o kartais ir tarmėse dar vartojami esamojo laiko veikiamieji dalyviai.

b) Transformuojant dalyvinę konstrukciją į veiksmažodinę, dalyvis ar pudsalyvis gali būti pakeistas asmenuojamaja veiksmažodžio forma, visai nekeičiant kitų konstrukcijos dėmenų gramatinės formos, pozicijos ir tarpusavio ryšių.

§ 17. Pirmoji ypatybė (a) sieja čia nagrinėjamose konstrukcijose vartojamus dalyvius su atributiviniais-predikatyviniais dalyviais, kurie priešpastatomi pudsalyviams laiko ir rūšies reikšmių pagrindu, žr. LKMS (LKK VII) 56—64. Pavyzdžiu, konstrukcijos *einu kur norédamas* ir *einu kur panorejės* santykiauja tarp savęs taip pat, kaip *einu norédamas* ir *einu panorejės*. Šiuo atžvilgiu abi pirmosios konstrukcijos yra to paties tipo ir skiriasi tik jose pavartotų dalyvio ir pudsalyvio formų laiko bei veikslo reikšme (būtojo kartinio laiko veikiamasis dalyvis žymi ankstesnį veiksma, pudsalyvis — vienalaikį). Tačiau antrojoje konstrukcijoje (*einu kur panorejės*) dalyvis dabartinės kalbos požiūriu gali būti laikomas ir būtojo kartinio atlktinio laiko forma su nuline jungtimi (plg.: *einu, kur esu panorejės*). Tuo tarpu pudsalyvinė konstrukcija jokio ryšio su sudurtinių atlktinių laikų sistema neturi. Tad konstrukcija su būtojo laiko veikiamuoju dalyviu ir su pudsalyviu, būdamos tos pačios struktūros, dabartinėje kalboje skirtingai santykiauja su kitais dalyvių vartosenos tipais.

Būtojo kartinio laiko veikiamujų dalyvių priešpastatymas laiko (dažniausiai ir veikslo) reikšmės pagrindu kartais iš dalies niveliuojanamas dėl konstrukcijų su jungiamaisiais žodžiais stabarėjimo. Pavyzdžiu, taip dažnai esti tada, kai dalyvis (pudsalyvis) ir asmenuojamoji veiksmažodžio forma turi bendrą šaknį, plg. tokius pasakymus, kaip *eik kur éjës (eidamas)*, *daryk ką nedarës (darydamas)* ir pan. Be to, toli gražu ne visose konstrukcijose gali būti pavartota ir pudsalyvio, ir būtojo kartinio laiko veikiamojo dalyvio vardininko forma. Konstrukcijose su *užuot* vartojami beveik vien tik būtojo kartinio laiko dalyviai, o labai retai pasitaikantys esamojo laiko veikiamieji dalyviai savo reikšme nuo jų beveik nesiskiria.

§ 18. Antroji ypatybė (b) sieja po jungiamujų žodžių einančius dalyvius su predikatyviniais dalyviais, sudarančiais sudurtinius laikus bei netiesioginę nuosaką (modus relativus). Ryšį su predikatyvine vartosena rodo ir esamojo bei būsimojo laiko dalyvių vardininko formų vartojimas (žr. § 13). Konstrukcijų su esamojo laiko veikiamaisiais dalyviais didesnis predikatyvumas senuosiucose raštuose, jų stabarėjimas ir nykimas dabartinėje kalboje leidžia spręsti, kad pudsalyvis čia įsigalėjo vėliau ir, veikiausiai, atributinę-predikatyvinę funkciją turinčią konstrukciją pavyzdžiu. Prie įsigalint pudsalyviams vietoj esamojo laiko veikiamujų dalyvių vardininko, konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais turėjo būti dar labiau susijusios su predikatyvine dalyvių vartosena.

Iki šiol aptartose konstrukcijose dalyvio (pusdalyvio) ir tariniu einančios asmenuojamosios veiksmažodžio formos subjektas yra identiškas. Tačiau taip esti ne visada. Po santykinio įvardžio *kas* linksnių bei kitų jungiamujų žodžių einančių dalyvio vardininko formų subjektas gali būti skirtinges, negu asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Tokių konstrukcijų ryšiai su predikatyvine dalyvių vartosena yra ypatingai glaudūs.

Ir išgirdo senojo karaliaus motina garsą apie tuodu kūdikiu, o antvardų suprato, kad per vieni tie būsią. Jrk 86. Ant kelio svetimo žmogaus sutiktas ir paklaustas (104), ką teip trokštąs, sakė. Jrk 104—105. Kunigas paklausė, ką aš mokant. SimonOBT 132. Už vienas kito (gentys) klausinėjo, kai prie ten gyvenusi su žalčiais. LTt III 299. Eina, kur budelis išsakęs (neklauso). Dr. Nekišk nagą kuradėgą. Grv. Visi dyvijos, iš kur jį (karalaitė) pažiusta nanti. Jrk 114. Ūkininkas to pono paklausė kur link jis einąs. TDr III 55. Bemierinis ragina kožną pirmojo gert, kiek valiojas. Jrk 32.

Šiose konstrukcijose dalyviai visai negali būti priešpastatomi pusdalyviams. Pavartoti po kalbėjimą ar jutimą, suvokimą žymintį veiksmažodžių (verba dicendi et percipiendi), jie gretintini su netiesioginės nuosakos formomis einančiais dalyviais, kuriais perteikiamas svetimos kalbos turinys arba pasakomi ne višai tiksliai žinomi, abejojami dalykai, plg.: *Tada šiaip taip sužinojau, kad šiaurės pusėje buvę kažkokie raudoni stulpai, ir iš jų kulkos lėkė.* SimonOBT 87. *Apie beprotę pasakojo, kad ji užmyluojant vaikus.* CvR III 200. Dabartinės kalbos požiūriu konstrukcijose su skirtingu subjektu einantys dalyviai savo aiškia predikatyvine funkcija skiriasi nuo aukščiau aptartų dalyvių, vartojamų konstrukcijose su identišku subjektu, kurie užima tarpinę padėtį tarp atributivinės-predikatyvinės ir predikatyvinės vartosenos. Tačiau tas skirtumas veikiausiai nėra piminis. Prieš pusdalyvio formų įsigalėjimą dalyvių reikšmė konstrukcijose su identišku ir skirtingu subjektu negalėjo būti iš esmės skirtinė. Abiem atvejais jie, eidami sakinyje su asmenuojamaja veiksmažodžio forma, buvo vartojami subordinuotam veiksmui reikšti.

§ 19. Kai kurios konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais bei identišku subjektu gali būti gretinamos ir su vad. „nominativus cum participio“ tipo konstrukcijomis, ypač tada, kai dalyvio vardininkas su santykinio įvardžio linksniu eina po verba dicendi et percipiendi (plg.: *jis pasisakė matęs tévą* ir *jis pasisakė, ką matęs*). Tokiais atvejais santykinis įvardis *ką* gali būti laikomas dalyvio veiksmo objektu, panašiai kaip daiktavardis ar kuris kitas vardažodis, jungiamasis žodis *kur* lyginamas su nominativus cum participio konstrukcijose vartojamais prieveiksmiais ir pan.¹³ Štai dar keletas tokių pavyzdžių:

¹³ Tuo remdamasis, R. Ružička atitinkamas sen. slavų kalbos konstrukcijas su santykiniais įvardžiais (pvz.: *samъ bo věděaše čto chotě sътворити* „nes pats žinojo, ką norijs padaryti“) laiko esant tam tikrais nominativus cum participio konstrukcijų be santykiniu įvardžių variantais, plg. *věděaše chotě sътворити* „žinojo norijs padaryti“, tos pačios pradinės struktūros (gleicher Ausgangstruktur), žr. R. Růžička, Das syntaktische System der altkirchenslavischen Partizipien und sein Verhältnis zum Griechischen, Berlin, 1963, p. 195—196.

Kastis irgi pasisakė, k a s e s q s. ŠRagR III 82. *Nuėjo vaikinas pasaulę, pasisakė, k o a t ē j e s.* LTt III 348. *Cia, savuose rėžiuose, kiekvienas nori pasirodyti, k q g a l i s, k q m o k q s.* Myk-PutS 68. *Neišsiduok, k q g i r d ē j u s i.* ŽemR I 220. *Matai, prisigérę... nesižino, k q d a r q.* ŽemR III 123. *Kaip gausi ausinę, tai tuož prisiminsi, k u r g i r d ē j e s.* Klvr. *Dargi nepasisakė, k u r v a ž i u o j q s!* ŽemR IV 116. *Jaunikaitis pasisakė, i š k u r e s q s.* LTt III 290.

Vis dėlto tarp tokų konstrukcijų su jungiamaisiais žodžiais ir nominativus cum participio dabartinėje lietuvių kalboje yra esminis skirtumas. Konstrukcija su jungiamuoju žodžiu gali būti paversta veiksmažodine, vietoj dalyvio pavartojoant to paties laiko veiksmažodį ir visiškai nekeičiant kitų konstrukcijos dėmenų (pvz.: *pasisakė, k q matė*). Atitinkamai transformuojant nominativus cum participio konstrukciją, reikėtų pavartoti jungtuką *kad ar jog* (plg.: *pasisakė, kad matė*). Iš to sugretinimo aiškiai matyti, kad konstrukcijoje su jungiamaisiais žodžiais dalyvio ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos ryšys yra netiesioginis, tarpiškas. Tuo tarpu nominativus cum participio konstrukcijose dalyvis su asmenuojamąja veiksmažodžio forma sudaro glaudę sintaksinį — semantinį junginį, jeina į sakinio predikatyvinį centrą ir su pudsalyviais koreliacinių ryšių neturi. Pagaliau, tik nedidelė dalis konstrukcijų su santiainais įvardžiais ir kitais jungiamaisiais žodžiais apskritai tegali būti gretinama su nominativus cum participio konstrukcijomis.

§ 20. Taigi konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais dėl savo specifinių ypatybių ištisai nepritampa prie kurio nors iš dabartinei kalbai būdingų dalyvių vartosenos tipų. Jų funkcija dabartinės lietuvių kalbos sakinaje daugeliu atvejų yra neapibrėžta, svyruojanti. Konstrukcijos su pudsalyviais, turinčios aplinkybinės reikšmės atspalvių, šliejasi prie kitų aplinkybes žymintių pudsalyvių bei dalyvių ir paprastai interpretuojamos kaip antrininkės sakinio dalys. Tuo tarpu daugumas konstrukcijų su būtojo kartinio laiko veikiamaisiais ir esamojo bei būtojo laiko neveikiamaisiais dalyviais, nors ir susijusių su pudsalyvinėmis konstrukcijomis koreliacinių ryšių, šliejamos prie šalutinių sakinų, kurių tariniu eina sudurtinių atliktinių laikų formos¹⁴. Pažymétina, kad tik tos konstrukcijos, kurios gali būti susietos su minėtais pudsalyvių ir dalyvių vartojimo tipais, dabartinėje kalboje yra gajesnės, įvairesnės savo leksine sudėtimi ir išplėtimo galimybėmis. Visos kitos, o ypač konstrukcijos su esamojo laiko veikiamaisiais dalyviais, yra neproduktvios. Dalyvis jose paprastai eina vienas, be priklausomų žodžių, kaip ir daugeliu kitų senoviškos vartosenos atvejų. Nepajégdamos konkuruoti su šalutiniais sakiniais, šios konstrukcijos dabartinėje kalboje stabarėja ir nyksta. Kad tas stabarėjimas prasidėjo jau seniai, matyt iš neapibrėžiamuoju įvardžiu *kas nors* virtusios santi-

¹⁴ Dėl konstrukcijų su jungiamaisiais žodžiais funkcinio neapibrėžtumo dabartinėje lietuvių kalboje labai įvairoja ir jų skyryba. Neišplėstos pudsalyvinės konstrukcijos laikomos aplinkybėmis ir dažniausiai neskiriamos. Atitinkamos konstrukcijos su būtojo kartinio laiko veikiamaisiais dalyviais jau dažniau skiriamos kableliais dėl analogijos su

nio įvardžio *kas* konstrukcijos su dalyviu *noris*, kurios leksikalizavimosi procesą dar galima įžvelgti senuosių raštuose, plg. *Praszik' mané k o n ô r i s idąnt taw padaricchio*. DP 236₁₇ (*pros odemnie co chcesz W*). — *Ta wilku walia ira awis gauditi / ischklaidinti / ir kai p norins sudraskiti*. BrP II 604. Kitose konstrukcijose dalyviai ir pusdalyviai daromi iš gana ribotos leksinės reikšmės veiksmažodžių, kurių tarpe vyrauja veiksmažodžiai *galēti, imanyti (primanyti), turēti* ir pan. (plg. tokias konstrukcijas, kaip *ką, kuo, kaip, kiek kur + imanqas, imandyamas, imanęs; galis, galédamas, galējes*¹⁵). Visa tai rodo, kad dalyvių konstrukcijos su jungiamaisiais žodžiais dabartinės lietuvių kalbos sintaksinėje sistemoje sudaro tam tikrą reliktinį, izoliuotą sluoksnį.

Lietuvių kalbos konstrukcijų su jungiamaisiais žodžiais senumą liudija ir atitikmenys kitose giminingoose kalbose. Savo sandara šios konstrukcijos atitinka senuosių slavų kalbų paminkluose randamus pasakymus su jungiamaisiais žodžiais *keto, c̄to, česo, ideže, joduže, egože* ir pan., nors ir skiriasi nuo pastarųjų didesniu dalyvių formų bei vartosenos įvairumu (plg.: *o našich ne bystb, kto i věstb prinesa* Lavr 168 „apie mūsiškius nebus kas ir žinią atnešas“; *ne věsta se česo prosěšta* Mar Marc 10,38 „nežinote ko praša“; *žnjq ideže ne sěavb* Ass Mat 25,26 „piaunu kur neséjës“ ir pan.). A. Potebnia, nagrinėjęs tokias slavų kalbų konstrukcijas ir lyginęs jas su lietuviškomis, priėjo išvadą, kad jos rodančios didesnį dalyvių predikatyvumą senovinio tipo sakinyje¹⁶. Šią A. Potebnios išvadą iš esmės patvirtino vėlesni slavų kalbų dalyvių sistemos tyrinėtojai, tik dalyvių predikatyvumas dabar nebetapatinamas su artimumu veiksmažodžiams, o, priešingai, grindžiamas jų vardažodine prigimtimi¹⁷. Lietuvių kalbos dalyvinės konstrukcijos su santykinio įvardžio *kas* linksniais, su *iki, kur, kiek, kada* ir pan. jungiamaisiais žodžiais istoriškai irgi tegali būti paaiškinamos kaip predikatyvinės dalyvių funkcijos reliktai. Veikiausiai jos yra paveldėtos iš to laikotarpio, kai atributivinė-predikatyvinė dalyvių vartosena dar nebuvo susiformavusi, ir dalyviai, eidami vieni ar su santykiniais įvardžiais bei prieveiksmiais, sakinyje turėjo vardažodinio tarinio funkciją. Vėliau, kai be jungiamujų žodžių ėjė dalyviai buvo subordinuoti asmenojuojamajai veiksmažodžio formai, virto antrininkėmis saknio dalimis, konstrukcijose su jungiamaisiais žodžiais jie išlaikė savarankiškesnę reikšmę. Ją išlaikyti padėjo pačių jungiamaisiais žodžiais einančių įvardžių ar prieveiksmių sintaksinė-semantinė funkcija, analogija su šalutiniais sa-

---

šalutiniais sakiniais. Ypač nenusistovėjusi retų konstrukcijų su esamojo laiko veikiamaisiais ir abiejų laikų neveikiamaisiais dalyviais skyryba. Tas įvairavimas atispindi ir straipsnyje pateiktose pavyzdžiuose, kuriuose išlaikyta originalų skyryba.

¹⁵ Pažymétina, kad net ir greta šių apstabarėjusių pasakymų jau XVI—XVII a. raštuose vartojami atitinkamos reikšmės šalutiniai sakiniai su asmenojuojamosiomis veiksmažodžių formomis, plg.: *Bet tha Diewo szodi k i e k p r i m a n a m p r a p l a t i n t i t u r i m*. BrP I 28₁₁. *Garbin wieszpáti... Dušia k a y p p r i m a n á*. SIG I 20.

¹⁶ A. A. Потебня, op. cit. p. 208—228, ypač p. 221.

¹⁷ Zr. F. Trávníček, Historická mluvnice česká, III, Praha, 1956, p. 123 tt.; R. Večerka, Ke genesi slovanských konstrukci participia praes. act. I, „Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university“, A (1959), p. 40; R. Růžička, op. cit., p. 200.

kiniais ir ta aplinkybė, kad tarp dalyvio ir asmenuoamosios veiksmažodžio formos čia nebuvo betarpisčio ryšio. Ilgainiui daugelis tokų konstrukcijų buvo išstumtos šalutinių sakinių, o dalis sustabarėjo ir prisišliejo prie kitų dalyvių vartosenos tipų.

ПРИЧАСТНЫЕ КОНСТРУКЦИИ С СОЮЗНЫМИ СЛОВАМИ В ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

В. АМБРАЗАС

Резюме

В статье дается описание конструкций, в которых причастие присоединяется к личной форме глагола, имеющей тождественный субъект действия, посредством разных падежей относительного местоимения *kas* «кто» и других союзных слов (*kur* «где», *kada* «когда», *kaip* «как», *kiek* «сколько, насколько», *iki* «пока» и т. п.). По своей функции причастия здесь занимают промежуточное положение между атрибутивно-предикативными и предикативными причастиями. С одной стороны, они противопоставляются полупричастиям, напр.: *einu kur norėamas (panorėjės)* «иду, где хочу». С другой стороны, они выступают как синтаксические синонимы личных форм глагола. Поэтому причастные конструкции с союзовыми словами обладают возможностью трансформации в соответствующие глагольные путем замены причастия личной формой глагола, причем остальные компоненты конструкции остаются без изменения (ср.: *baik ką pradėjės* и *baik, ką pradėjai* «кончай, что начал»). Наряду с полупричастиями в этих конструкциях (особенно в древнелитовских памятниках) еще употребляются формы именительного падежа действительных причастий настоящего времени (напр.: *dirbk ką galis (galėdamas)* «работай, что можешь»).

Структурно-семантический анализ причастных конструкций с союзовыми словами приводит к заключению об их архаическом характере. На это также указывает изолированное положение этих конструкций в синтаксической системе современного литовского языка, их постепенное отмирание и превращение в застывшие обороты, а также яркие соответствия в древнейших памятниках славянских языков (типа *ne věsta sę česo prošešta*). Особенности этих конструкций объясняются древней функцией причастия как номинального предиката. После того, как причастия без союзных слов были подчинены личной форме глагола, стали второстепенными членами предложения, в конструкциях с союзовыми словами они сохранили свою предикативность. Этому способствовало отсутствие непосредственной связи с личной формой глагола, синтаксико-семантическая функция союзных слов и аналогия с придаточными предложениями, которые с течением времени заменили большую часть этих конструкций.